

УДК 339.543:005.334

В. В. Булана, начальник відділу розробки та впровадження ризиків служби аналізу ризиків та аудиту Департаменту боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції Державної митної служби України

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНІЙ СПРАВІ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ

Розглядається застосування понять ризику та управління ризиками в митній справі. Досліджується сучасне бачення щодо застосування методів управління ризиками в організації митного контролю.

Ключові слова: *ризик; управління ризиками; митний контроль; митна справа.*

The article studies the usage of the concepts of “risk” and “risk management” in the customs matters context. The article also deals with the modern vision of risk management within the customs control.

Key words: *risk; risk management; customs control; customs matters.*

Постановка проблеми (постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями). Посилення інтеграційних процесів у світовій економіці, зростання зовнішньоторговельної активності національних суб'єктів господарювання ведуть до збільшення інтенсивності товарних та пасажиропотоків через митний кордон України. У такому контексті підвищуються вимоги до митних органів, перед якими постають складні завдання: як забезпечити захист економічних інтересів держави під час ведення суб'єктами господарювання зовнішньоторговельної діяльності, забезпечити належний рівень митного контролю та водночас не бути гальмівним фактором для розвитку зовнішньої торгівлі.

Відповідно до світової практики основним найефективнішим методом для досягнення цих завдань є використання системи управління ризиками під час митного контролю. Зважаючи на підтвержену на практиці ефективність управління ризиками, у 1999 р. було переглянуто Міжнародну конвенцію про спрощення та гармонізацію митних процедур (Київська конвенція) [1]. У переглянутій Київській конвенції управління ризиками визнається ключовим елементом у досягненні поставлених перед митними органами цілей і, відповідно, має стати невід'ємною частиною програми митного контролю в сучасній митній адміністрації.

Митна служба України також застосовує методи управління ризиками під час митного контролю та оформлення. У 2005 р. наказом Держмитслужби затверджено Концепцію створення, впровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками [2], з 2007 р. застосовується автоматизована система аналізу та управління ризиками [3]. Однак будь-яка система має розвиватись. І для подальшого розвитку системи управління ризиками в митній службі України ключовим є підвищення культури управління ризиками, розуміння сучасної “філософії” управління ризиками в митній справі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття).

© В. В. Булана, 2012

Незважаючи на значні напрацювання в теорії управління ризиками, в першу чергу щодо економічних ризиків суб'єктів господарювання (серед вітчизняних дослідників: Г. Великоіваненко, П. Верченко, В. Вігліньський, Н. Машина, Я. Наконечний, К. Раєвський, В. Скіцько, А. Старостіна та інші), а також на значні напрацювання щодо проблематики управління в митній справі (І. Бережнюк, А. Войцешук, С. Гармаш, Ю. Кунєв, Б. Літовченко, Н. Осадча, Л. Письмаченко, Ю. Столетов, С. Терещенко, Т. Тоцька та інші), застосування системи управління ризиками в митній справі потребує окремого дослідження. Зокрема, в Україні дану проблематику досліджували П. Пашко, П. Пісній, С. Терещенко та ін. Накопичено також практичний досвід застосування систем управління ризиками в митних адміністраціях багатьох країн.

Разом із цим існує потреба комплексного вивчення шляхів розвитку системи управління ризиками в митній службі України. Для цього необхідне дослідження базових понять з управління ризиками в митній справі, дослідження світової практики і тенденцій розуміння та застосування цього інструменту в митних адміністраціях країн світу.

Мета статті (формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідження понять ризику та управління ризиками в митній справі та сучасного бачення щодо застосування методів управління ризиками в організації митного контролю.

Виклад основного матеріалу (виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів). Фактори невизначеності, або ризику, щодо успішного досягнення поставленої мети властиві будь-якому виду людської діяльності.

На думку дослідника митної справи С. Терещенка [4], сенс категорії “ризик”, у першу чергу, пов'язаний з особливими властивостями суб'єкта та об'єкта управління (людської діяльності). Тому дослідник робить попередній висновок, що не існує й не може існувати єдиного тлумачення сенсу категорії “ризик”, бо поява факторів невизначеності залежить від спрямування людської діяльності. Таким чином, категорія “ризик” повинна мати своє окреме тлумачення в контексті управління митною справою.

У митній справі найпоширеніше визначення, надане Всесвітньою митною організацією в Посібнику з управління ризиками [5] та в Посібнику до Загального додатка до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 (зі змінами 1999 р.) [6], де ризик визначається як потенційна можливість недотримання митного законодавства (“the potential for non-compliance with Customs laws”). Таке визначення по суті збігається з підходом щодо загального визначення ризику як можливості недосягнення поставлених цілей управління, адже одне з основних завдань митних органів, у тому числі в Україні, – це контроль за дотриманням законодавства з питань митної справи (ст. 11 Митного кодексу України від 11.07.2002 № 92-IV) [7], забезпечення правильного застосування, неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства України з питань державної митної справи (ст. 544 Митного кодексу України від 13.03.2012 № 4495-VI) [8].

Подібне визначення підтримане і в нормативних актах ряду країн. Зокрема, в Митному кодексі Російської Федерації (ст. 358) [9] під ризиком розуміють імовірність недотримання митного законодавства Російської Федерації. У Митному кодексі Республіки Білорусь (ст. 276) [10] під ризиком розуміють оцінену митними органами можливість недотримання митного законодавства. У чинному Митному кодексі Європейського Союзу [11] визначення ризику більш широке і, крім імовірності події, яка перешкоджає правильному застосуванню національних чи визначених Співтовариством заходів (“Risk means the likelihood of an event occurring... which prevents the correct application of Community or national measures, or...”), передбачає також імовірність події, що загрожує фінансовим інтересам Співтовариства та його членів або являє собою загрозу для безпеки та Співтовариства, громадського здоров'я, навколишнього середовища або для споживачів. Крім того, поняття ризику визначається для подій, що відбуваються у зв'язку з в'їздом, виїздом, транзитом, передачею і кінцевим використан-

ням товарів, що переміщуються між митною територією Співтовариства і третіх країн, і наявністю товарів, які не мають статусу Співтовариства (“...in connection with the entry, exit, transit, transfer and end-use of goods moved between the customs territory of the Community and third countries and the presence of goods that do not have Community status...”). Очевидно, такий підхід зумовлений, зокрема, особливостями організації Європейського Співтовариства, а також дозволяє зробити висновки про особливості та пріоритетність повноважень і завдань, що покладаються на митні органи країн Європейського Союзу.

У Митному кодексі України 2002 р. [7] відсутнє поняття “ризик”, що, звичайно, ускладнювало широке застосування управління ризиками в митній справі. Положення кодексу передбачали вибірковість митного контролю (ст. 42), однак не визначали методи, які для цього мають використовуватися. Разом із цим, відповідно до вимог міжнародного законодавства, а саме Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 (зі змінами 1999 р.) [1], для визначення осіб, товарів і транспортних засобів, що підлягають перевірці, та ступеня такої перевірки митна служба використовує методи аналізу ризиків. Визначення ризику дається в Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками, затвердженій наказом Держмитслужби від 27.05.2005 № 435 (зі змінами) [11]. Ризик тут визначається як імовірність недотримання законодавства України з питань митної справи.

У новій редакції Митного кодексу України 2012 р. [8] питанням управління ризиками приділено окрему главу, наведено визначення ризику як імовірності недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

Також слід зазначити про ще один підхід до визначення ризику в митній справі, який виходить з домінуючого у світовій практиці положення щодо основних завдань, які мають покладатися на митні органи, а саме забезпечення належного рівня сприяння міжнародній торгівлі та забезпечення дотримання вимог законодавства. Таким чином, у число ризиків для митних органів входять потенційне недотримання митного законодавства, а також потенційна нездатність сприяти міжнародній торгівлі. Такий поділ пропонує, зокрема, австралійський учений Д. Віддоусон [12]. Слід зазначити, що такий розширений підхід прийнятий в останні роки і Всесвітньою митною організацією, яка у своєму Компендумі з управління ризиками [13] дає визначення ризику як впливу фактора невизначеності на цілі (“Effect of uncertainty on objectives”).

Щодо українських дослідників, слід зазначити праці П. Пашка [14], П. Пісного [15], С. Терещенка [16]. Так, П. Пашко і П. Пісної трактують поняття митного ризику, виходячи з контексту забезпечення митної безпеки. Зокрема, згідно з визначенням П. Пашка, митний ризик – це кількісна величина митного виклику у вигляді визначеної оцінки чи ймовірності реалізації діючої або потенційної митної загрози з погляду усвідомленої можливості виникнення митної шкоди, при цьому ймовірність реалізації загрози повинна збалансовано розраховуватися на підставі комплексної оцінки показників ймовірності реалізації конкретної загрози як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі [14]. Таке визначення потребує розкриття багатьох інших категорій, що наведені в ньому, однак у цій статті ми не будемо зупинятися на такому підході. Одне з визначень ризику, згідно із С. Терещенком, стосується такої складової митної справи, як боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил, коли ризиком вважається ймовірність наявності контрабандних товарів або порушень митних правил під час процедур митного контролю та митного оформлення вантажів [16]. Таке визначення більш подібне до загальноприйнятого у світовій практиці, однак слід зазначити, що, на нашу думку, “недотримання митного законодавства” повніше відображає суть ризику, адже сюди, крім явних порушень митного законодавства, входять також випадки можливих помилок, неправильного застосування митного законодавства, що також можуть мати суттєве, з погляду митного контролю, значення.

Щодо поняття “управління ризиками” в митній справі, то Всесвітня митна організація в Посібнику з управління ризиками 2003 р. [5] визначає управління ризиками як систематичне застосування процедур і практик управління, що забезпечують митну службу необхідною інформацією для вжиття заходів з переміщень чи вантажів, котрі являють собою ризик (“The systematic application of management procedures and practices which provide Customs with the necessary information to address movements or consignments which present a risk”). Дане визначення відображає найуживаніше розуміння управління ризиками в митній справі як таке, що спрямовано на відбір і вжиття заходів щодо найризикованіших об’єктів контролю. Однак уже в пізнішому документі – Компендіумі з управління ризиками [13] Всесвітня митна організація дає ширше визначення: “скоординована діяльність адміністрації зі спрямування та контролю ризиків” (“Coordinated activities by administrations to direct and control risk”), яке може охопити обидва основні види ризику для митних органів – не лише потенційне недотримання митного законодавства, а й потенційна нездатність надати сприяння міжнародній торгівлі.

У чинному Митному кодексі Європейського Союзу [11] управління ризиками визначається як систематичне виявлення ризиків і здійснення всіх заходів, необхідних для обмеження впливу ризику (“implementation of all measures necessary for limiting exposure to risk”). Це включає такі заходи, як збирання даних і інформації, аналіз та оцінка ризиків, визначення та вжиття заходів, регулярний моніторинг та аналіз процесу і його результатів, котрі ґрунтуються на міжнародних, союзних (Європейського Співтовариства) і національних джерелах та стратегіях.

Подібні визначення даються в нормативних актах Російської Федерації, Республіки Білорусь, України.

Так, згідно з Концепцією системи управління ризиками в митній службі Російської Федерації, затвердженою наказом Державного митного комітету Росії від 26.09.2003 № 1069 [17], управління ризиками – це систематична робота з розробки і практичної реалізації заходів щодо запобігання та мінімізації ризиків, оцінки ефективності їх застосування, а також контролю за здійсненням митних процедур і митних операцій, що передбачає неперервне оновлення, аналіз і перегляд наявної в митних органах інформації.

Практично таке ж визначення дається в Концепції створення, запровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками, затвердженій наказом Держмитслужби від 27.05.2005 № 435 (зі змінами) [2], а також у Постанові Ради Міністрів Республіки Білорусь від 19.03.2008 № 419 “Про затвердження Положення про систему управління ризиками і деякі питання взаємодії митних органів і республіканських органів державного управління в рамках застосування даної системи” [18].

У новій редакції Митного кодексу України [8] наведено визначення управління ризиками як роботи митних органів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності й контролю застосування цих заходів.

Вітчизняний дослідник П. Пашко [14] пропонує використовувати замість терміна “управління ризиками” термін “управління ризикованими ситуаціями” і визначає його як метод систематичної ідентифікації та реалізації всіх заходів, необхідних для обмеження ймовірності появи митних загроз і викликів.

Отже, визначення, наведені в нормативних актах різних країн, подібні й відображають загальноприйнятий підхід до управління ризиками в митній справі як безперервний (циклічний) процес, який передбачає аналіз, виявлення і оцінку ризику та вжиття відповідних заходів для мінімізації ризику. Важливим моментом тут є також необхідність забезпечення зворотного зв’язку, за допомогою якого передбачається коригування вжитих заходів. Основна мета при цьому – зосередження ресурсів митних органів на переміщеннях, що являють собою ризик.

Які ж основні підходи до управління ризиками в митних органах на практиці?

Пропонуємо розглядати це питання на основі аналізу документів, стандартів, рекомендацій Всесвітньої митної організації та інших міжнародних організацій, оскільки такі рекомендації задають напрямки розвитку митної справи, в тому числі системи управління ризиками, у більшості країн світу, при цьому самі рекомендації, як правило, розроблені на основі передового досвіду розвинутих країн – членів таких організацій.

До базових документів, якими визначаються принципи побудови системи управління ризиками в митних службах, належать:

– Посібник до Загального додатку до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 (зі змінами 1999 р.) (Всесвітня митна організація), 2000 р. [6];

– Посібник з управління ризиками (Всесвітня митна організація), 2003 р. [5];

– Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі (Всесвітня митна організація), 2005 р. [19];

– Митні прототипи (Customs Blueprints) (Європейська комісія), 2007 р. [20];

– Рамкові стандарти з управління ризиками в митних службах країн ЄС (Європейська комісія), 2007 р. [21];

– Компендіум з управління ризиками в митних органах (Всесвітня митна організація), 2011 р. [13];

– Посібник з найкращих практик у пунктах пропуску через кордон: перспективи спрощення торгівлі та руху транспорту (Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Економічна комісія ООН для Європи), 2012 р. [22].

Щоб зрозуміти роль, яка відводиться системі управління ризиками в сучасній світовій практиці митного адміністрування, слід розглядати це питання ширше, а саме в контексті побудови системи управління дотриманням вимог законодавства, що базується на управлінні ризиками (“risk-based compliance management”) [13]. Таке управління ґрунтується на декількох ключових напрямках, які можна розбити на чотири основні категорії: законодавчу базу країни, адміністративне управління, управління ризиками та технологічні рамки, прийняті митними органами. У сукупності ці чотири категорії являють собою ключові фактори, що визначають, яким чином транскордонні потоки можуть бути прискорені та яким способом може здійснюватися митний контроль стосовно таких потоків.

Відповідно до моделі управління дотриманням вимог законодавства (рис. 1), ризиками слід управляти, виходячи з оцінки категорії учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Концептуально такі учасники можуть бути поділені на чотири категорії:

- 1) ті, хто добровільно дотримується вимог митного законодавства;
- 2) ті, хто намагається дотримуватись вимог, але це не завжди вдається в їх діяльності;
- 3) ті, хто уникатиме дотримання вимог, якщо це можливо;
- 4) ті, хто свідомо не дотримується вимог митного законодавства.

Ефективна стратегія управління дотриманням вимог законодавства, що ґрунтується на управлінні ризиками, передбачає, що кожна зазначена категорія учасників зовнішньоекономічної діяльності потребує застосування різних підходів у контролі.

Стратегія управління дотриманням вимог законодавства потребує комплексного підходу до управління ризиками, що охоплює всі рівні управління митної служби – від керівника митної служби до “лінії кордону”. Уже недостатньо управляти ризиками на рівні окремого напрямку діяльності чи функціонального підрозділу. Цілісний підхід до управління ризиками потребує постійної оцінки потенційних ризиків для управління на всіх рівнях, а потім агрегації результатів на організаційному рівні з метою сприяння встановленню пріоритетів і поліпшення процесу прийняття рішень [13].

Сторінка молодого науковця

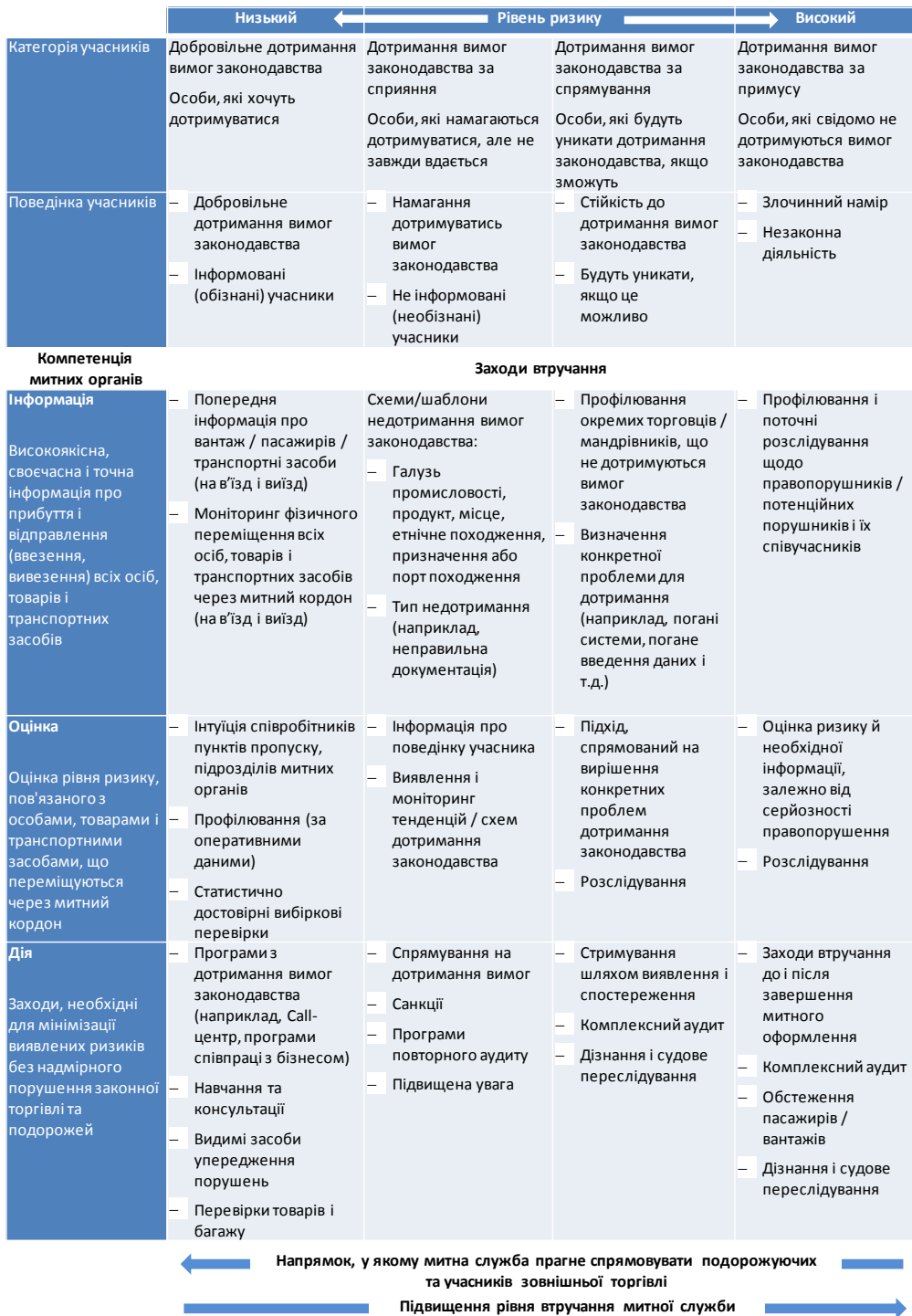

Рис. 1. Модель управління дотриманням вимог законодавства [13]

Сторінка молодого науковця

Під час управління ризиками Всесвітня митна організація рекомендує керуватися рядом принципів [13], зокрема:

- управління ризиками має сприяти кращому досягненню цілей організації;
- управління ризиками має входити як невід’ємна частина до всіх організаційних процесів, у тому числі до стратегічного планування;
- управління ризиками повинно допомагати особам, які приймають рішення, робити усвідомлений вибір, визначати пріоритетність дій і виділяти серед альтернативних варіантів адекватні та ефективні заходи з мінімізації ризику;
- управління ризиками має бути систематичним, структурованим і своєчасним;
- управління ризиками завжди має ґрунтуватися на найкращій наявній інформації, отриманій за результатами аналітичної роботи і з таких джерел, як дані про минулі події, досвід, інформація (зворотний зв’язок) зацікавлених сторін, спостереження, прогнози, експертні оцінки;
- управління ризиками має бути динамічним, ітераційним і реагувати на зміни;
- при управлінні ризиками слід ураховувати людські та культурні фактори, визначаючи можливості, уявлення і наміри “зовнішніх” і “внутрішніх” осіб, які можуть сприяти або перешкоджати досягненню цілей митної адміністрації.

Загальноприйнятий підхід до організаційної структури системи управління ризиками наведено в Рамкових стандартах з управління ризиками в митних службах країн ЄС [21] та Посібнику з найкращих практик у пунктах пропуску через кордон [22] (табл. 1).

Таблиця 1

Організаційна структура управління ризиками

Рівень	Суб’єкти	Завдання
Стратегічний	Невелика кількість персоналу (міністри, керівник митної служби, їх заступники і радники) з розробки основ і підготовки політичної позиції для національних та міжнародних стратегій	Визначення ризиків для цілей і завдань митної служби, в тому числі ризики порушення заборон та обмежень, соціальні або економічні ризики, ризики для здоров’я, доходів та навколишнього середовища
Тактичний	Персонал та менеджери, відповідальні за фінансові питання, аналіз ризиків, устаткування, операційні процедури/технології, нормативно-правове забезпечення, логістику, навчання й управління людськими ресурсами. Забезпечують включення стратегії управління ризиками в установі, в контексті управління ризиками	Рішення та плани дій для вжиття заходів щодо оцінених ризиків, розподілу ресурсів, моніторингу та перегляду вжитих заходів
Оперативний	Співробітники та менеджери для виконання тактичних повсякденних завдань з використанням передових методів, процедур і устаткування, а також для досягнення цілей стратегії управління ризиками	Безпосередня робота з конкретними ситуаціями, в рамках заданих параметрів відповідно до затверджених процедур

Примітки: складено автором за даними [21; 22].

Кожній митній адміністрації слід виробити свою політику з управління ризиками, яка, зокрема, має включати зв'язок організаційних цілей і завдань з ризиком, зв'язок управління ризиками з процесами планування, прийнятні рівень і характер ризиків, організаційну структуру з управління ризиками та ін. [13].

Успішне застосування системи управління ризиками пов'язане також з одночасним застосуванням ряду інших важливих методів та інструментів, наявних в арсеналі митних служб. Світова практика вказує, зокрема, на такі [5; 19]:

– застосування методів митного постаудиту (з одного боку, застосування методів управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення веде до посилення значущості митного постаудиту, який проводиться після завершення митного оформлення; з іншого боку, митний постаудит як одна з форм митного контролю також має базуватися на методах аналізу ризиків для відбору об'єктів контролю);

– співробітництво з митними органами інших країн (у тому числі для одержання попередньої інформації по товарах, що переміщуються з митної території інших країн, отримання інших видів сприяння для запобігання, розслідування та боротьби з митними правопорушеннями), а також іншими державними органами;

– співробітництво з бізнесом (у тому числі шляхом підписання меморандумів про співпрацю, визначення рівня довіри до суб'єктів господарювання, надання статусу уповноваженого економічного оператора).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз нормативних актів окремих країн та міжнародних рекомендацій з питань митної справи показує, що найпоширеніше тлумачення поняття “ризик” у митній справі – це потенційна можливість недотримання митного законодавства. Таке визначення по суті збігається з підходом щодо загального визначення ризику як можливості недосягнення накреслених цілей управління, адже одне з основних завдань митних органів, у тому числі й в Україні, – це контроль за дотриманням митного законодавства.

Наступний підхід до визначення поняття “ризик” в митній справі формується з домінуючого у світовій практиці положення щодо основних завдань, які покладаються на митні органи, а саме забезпечення належного рівня сприяння міжнародній торгівлі та забезпечення дотримання вимог законодавства. Таким чином, до сукупності ризиків для митних адміністрацій зараховують: потенційне недотримання митного законодавства та потенційну нездатність надати сприяння міжнародній торгівлі.

Відповідно до сучасної світової практики, яка закріплена рекомендаціями міжнародних організацій, управління ризиками слід розглядати комплексно, у контексті побудови системи управління дотриманням вимог законодавства, що ґрунтується на управлінні ризиками. Управління ризиками має входити як невід'ємна частина до всіх організаційних процесів, у тому числі до стратегічного планування, і повинно допомагати особам, які приймають рішення, робити усвідомлений вибір, визначати пріоритетність дій і виділяти серед альтернативних варіантів адекватні та ефективні заходи з мінімізації ризику. Таким чином, ключовою для розвитку системи управління ризиками є зміна стереотипів вузького сприйняття системи посадовими особами митних органів, у тому числі керівництвом.

Напрямами подальших досліджень можуть бути аналіз досвіду з управління ризиками митних адміністрацій окремих країн та пошук шляхів розвитку системи управління ризиками в митній службі України.

Список використаних джерел:

1. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у змінений редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Між-

народної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур : Закон України від 05.10.2006 № 227-V в редакції № 3018-VI від 15.02.2011 // Голос України. – 2011. – № 42.

2. Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю [Електронний ресурс]: наказ Державної митної служби України № 435 від 27.05.2005. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart46/idx46264.htm>.

3. Демченко С. С. Совершенствование системы управления рисками – один из приоритетов развития таможенного дела / С. С. Демченко, В. В. Буланая, А. И. Брендак // Митниця. – 2010. – № 10 (71).

4. Терещенко С. С. Концептуальні основи ризик-менеджменту у галузі митної справи / С. С. Терещенко // Митний брокер. – 2010. – № 5. – С. 55–86.

5. Risk Management guide. – World Customs Organization, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wcoomdpublishings.org/downloadable/download/sample/sample_id/8.

6. Руководства к Генеральному приложению (глава 6) Киотской конвенции [Электронный ресурс]. – Всемирная таможенная организация, 2000 – Режим доступа : http://www.wcoomd.org/kyoto_rus/5.chapter6_guid_kyoto_conv_r.pdf.

7. Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92-IV // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 148.

8. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI // Голос України. – 2012. – № 73.

9. Таможенный кодекс Российской Федерации от 28.05.2003 г. № 61-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://duma.consultant.ru/page.aspx?753387>.

10. Таможенный кодекс Республики Беларусь от 04.01.2007 г. № 204-3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.by/main.aspx?guid=4061&p0=2007&p1=17>.

11. Council Regulation (EEC) № 2913/92 of 12 October 1992 establishing the Community Customs Code [Електронний ресурс] // OJ L 302, 19.10.1992, p. 1 : станом на 01.01.2007. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992R2913:20070101:EN:PDF>.

12. Widdowson D. Managing risk in the customs context [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adb.org/Projects/TradeFacilitation/Documents/Managing-Risk.pdf>.

13. Customs Risk Management Compendium [Електронний ресурс]. – World Customs Organization. – Режим доступу : http://www.wcoomd.org/learning_customshome_valelearningoncustomsvaluation_rmc.htm.

14. Пашко П. В. Митна безпека (теорія методологія та практичні рекомендації) / Пашко П. В. – Одеса : Пласке, 2009. – 628 с. ; іл.

15. Пісной П. Управління митними ризиками як один із методів забезпечення митної безпеки держави / П. Пісной // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2008. – № 2. – С. 177–186.

16. Терещенко С. Митний контроль. Алгоритм аналізу факторів ризику під час митного контролю. Основні методи шахрайства під час транзиту / С. Терещенко // Вісник Академії митної служби України. – 2000. – № 3. – С. 3–12.

17. Об утверждении Концепции системы управления рисками в таможенной службе Российской Федерации [Электронный ресурс]: приказ ГТК России № 1069 от 26 сентября 2003 г. – Режим доступа : <http://docs.kodeks.ru/document/901877028>.

18. Об утверждении Положения о системе управления рисками и некоторых вопросах взаимодействия таможенных органов и республиканских органов государственного управления в рамках применения данной системы [Электронный ресурс]: Постановление Совета Министров Республики Беларусь № 419 от 19 марта 2008 г. – Режим доступа : <http://pravo.by/main.aspx?guid=3961&p0=C20800419>.

19. Рамочные стандарты безопасности и облегчения мировой торговли [Электронный ресурс]. – Всемирная таможенная организация, 2005. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976_003.

20. Customs Blueprints – Pathways to modern customs [Электронный ресурс]. – European Commission, 2007. – Режим доступа : <http://bookshop.europa.eu/en/customs-blueprints-pbKP7707173/>.

21. Standardised framework for risk management in the customs administrations of the EU [Электронный ресурс]. – EU Commission, DG Taxation and Customs Union, 2007. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/framework_doc.pdf.

22. Handbook of Best Practices at Border Crossings: A Trade and Transport Facilitation Perspective [Электронный ресурс]. – OSCE, UNECE, 2012. – Режим доступа : <http://www.osce.org/eea/88200>.

